7. *Опря А.Т.* Статистика: підручник / А.Т. Опря. – К.: Урожай, 1996. – 448 с.
8. «Паутинообразная» модель ценообразования [Электрон. ресурс] // Тарасевич Л. Микроэкономика: [учеб.] / Л. Тарасевич, П. Гребенников. – Режим доступа: http://economicus.ru/site/grebenikov/E_Micro/chap4/4_2/4_2. html.
9. *Потапова Н. А.* Павутиноподібна модель ціноутворення / Н. А. Потапова, О. М. Антох [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com /34_NIEK_2010/Economics /75555.doc.htm.
10. *Федорук Р. С.* Проблеми, стан та перспективи бджільництва в Україні / Р. С. Федорук, І. І. Ковальчук, Л. М. Ковальська, А. Р. Гавраняк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.inenbiol.com/ntb/ntb5/pdf/9/3.pdf.
11. *Христенко О. А.* Стан та проблеми розвитку бджільництва в Миколаївській області / О. А. Христенко // Вісн. аграр. науки Причорномор'я. Миколаїв : МДАУ. – 2003. – Вип. 2(22). – Т. 2. – С. 78–83.
12. *Чехов С. А.* Формування та функціонування ринку продукції бджільництва: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / С. А. Чехов. – К., 2002. – 22 с.
13. *Яценко О. М.* Формування та реалізація конкурентних переваг галузі бджільництва України : моногр. / О. М. Яценко. – Житомир: Вид-во «Житомирський нац. агроекологічний ун-т», 2011. – 428 с.
14. Математическая энциклопедия / редкол.: И. М. Виноградов (гл. ред.) [и др.]. – М. : Советская энциклопедия, 1977–1985. Т. 3 : Коо - Од. – 1982. – 1184 с.
15. *Ezekiel M.* The Cobweb Theorem / M. Ezekiel // Quarterly Journal of Economics. — 1938. — № 52. — P. 255–280.
16. *Klaus Reiner Schenk-Hoppé*. Resusciatating the Cobweb Cycle/ Klaus Reiner Schenk-Hoppé // Working Paper of Institute for Research in Economics University of Zurich. – 2002.– № 123.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2017 р.

Фахове рецензування: 24.03.2017 р.

*

УДК 351.712.4:338.432 (477)

Л.В. ПРУДИВУС, аспірант*
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Методичні підходи до оцінки ефективності державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників

Постановка проблеми. Заходи державної підтримки підприємництва в сільськогосподарському виробництві вимагають постійного всебічного дослідження на кожному етапі формування, дотримання чи коригування стратегії розвитку сільського господарства, її узгодження з національною економікою і конкурентною політикою. Разом із тим процесу обґрунтування заходів державної підтримки підприємництва в сільськогосподарському виробництві має передувати оцінка ефективності державної політики та реалізації заходів у даній галузі з метою одержання необхідної інформації для прийняття відповідних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням визначення сучасних підходів до оцінки рівня державної підтримки аграрного сектору економіки присвячені праці таких науковців, як О. В. Алейнікова [7], В.П. Галушко [9], С.В. Кравчук [10], В.І. Криленко [11], Т. М. Мельник, О. С. Головачова [12], А.С. Шолойко [13], Н. Л. Шлафман [14] та ін. Однак невирішеність ще багатьох питань зумовлює необхідність поглиблення досліджень у цій сфері.

Згідно з висловлюванням шведського вченого Еверта Ведунга, оцінювання в державному секторі є новітнім доповненням до ланцюга спроб монархів поставити розумові здібності науковців і філософів на службу інтересам держави. Оцінювання передбачає погляд назад заради кращого поступу вперед. Оцінювання: ретельне ретроспективне визначення достоїнств, вартості та цінності адміністрування, результатів і наслідків дій урядових установ, яке має значення для майбутніх практичних ситуацій [8, с.19-20].

* Науковий керівник – В.П. Горьовий, доктор економічних наук, професор.

© Л.В. Прудивус, 2017

Мета статті – оцінити методи визначення ефективності заходів державної підтримки підприємництва в сільськогосподарському виробництві як основи для прийняття альтернативних управлінських рішень, запропонувати шляхи удосконалення методичного підходу до здійснення такої оцінки.

Виклад основних результатів дослідження. Для підвищення ефективності державного управління розвитком підприємницького сектору при розробці програм підтримки підприємництва необхідно робити акцент на оцінці процесів його розвитку [14, с. 177] й ефективності державної підтримки.

З метою кількісної оцінки рівня державної підтримки та регулювання сільськогосподарського виробництва світовою спільнотою застосовується ряд показників. Визначення критеріїв оцінки ефективності державної регуляторної політики й підтримки сільськогосподарського виробництва дає можливість обґрунтувати підходи до її кількісного виміру.

На сучасному етапі можна виділити два підходи до оцінки рівня державної підтримки та регулювання сільськогосподарського виробництва: кількісна оцінка рівня державної підтримки (ефективність у сенсі результативності й продуктивності) та оцінка ефективності державного регулювання в плані її дієвості (якісний аспект) [11].

Науковець В. І. Криленко виділяє два основні показники: перший – еквівалент субсидування виробників (ЕСВ), за допомогою якого визначають величину трансфертів, що направляються сільгоспвиробникам від споживачів їх продукції і платників податків у результаті реалізації заходів у рамках аграрної політики; другий – агрегований розмір підтримки (АРП), який є лише дещо модифікованим варіантом ЕСВ, визнаний як основний у розрахунках Світової організації торгівлі, який показує ступінь впливу внутрішньої політики на умови міжнародної торгівлі [11].

Показник ЕСВ виражається у відсотковому виразі й дорівнює частці сумарної величини трансфертів державної підтримки у валовому доході виробників. Його застосовують переважно в США. АРП – сумарна державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, що складається з таких частин: підтримка доходу – прямі та непрямі грошові трансферти між державою і виробниками; регулювання цін; звичайний вплив заходів підтримки цін досить важко оцінити й робиться це порівнянням цін зовнішнього ринку з цінами внутрішнього виробника; підтримка в придбанні сировинних ресурсів, а саме – встановлення і виплати різних субсидій на купівлю сировини та матеріалів, які використовуються в сільськогосподарському виробництві, у тому числі на купівлю мінеральних добрив, кормів, пестицидів, надання пільгових кредитів, здійснення спеціального пільгового страхування, субсидії на використання води і зрошування; підтримка маркетингу продукції, у тому числі програми розвитку ринку, субсидії на зберігання й транспортування продукції, інспекція і контроль якості; стимулювання зростання ефективності виробництва підтримкою розвитку "інфраструктури" – науково-дослідна діяльність, субсидії на спорудження будівель виробничого призначення, програми щодо поліпшення якості земель, підтримка консолідації сільгосптоваровиробників; регіональна підтримка; загальноекономічна підтримка. Це ті види діяльності держави, які спрямовані не на підтримку аграрного сектора, проте значно впливають на його стан. До їх числа належать: політика обмінного курсу національної валюти, державна податкова політика, надання субсидій на транспортні перевезення й ін. [11].

Позитивне значення АРП показує, що держава здійснює прямі або приховані субсидії сільськогосподарським товаровиробникам, тим самим поліпшуючи їхній фінансовий стан, а негативне – доводить про погіршення фінансового стану виробників унаслідок реалізації державної політики.

Зазначимо, що Організація економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) щорічно проводить моніторинг аграрної політики не тільки держав, що входять до цієї організації (34 найбільш економічно розвинутих країн світу — більшість держав Європейського Союзу, США, Австралія, Швейцарія, Норвегія, Південна Корея, Японія та ін.), економіки яких інтенсивно розвиваються, а й інших, зокрема, України.

Відповідно до методології оцінки підтримки (Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation), що використовується ОЕСР, для визначення стану забезпечення соціально-економічних потреб населення здійснюють оцінку ефективності державної підтримки галузі сільського господарства, зокрема підтримки виробника (PSE — Producer support estimate). Вона дає змогу визначити річну грошову вартість валового перерозподілу ресурсів від споживачів і платників податків на підтримку сільськогосподарського товаровиробника, як результату реалізації державної політики, та включає оцінку заходів державної підтримки підприємництва в сільськогосподарському виробництві, зокрема субсидій та непрямих податків.

Оцінку підтримки сільськогосподарського товаровиробника визначають за формулами [4]:

$$PSE = (P_p - P_b) + PP, \quad (1)$$

де P_p — внутрішня ціна виробника продукції n; P_b — світова ціна на продукцію n; PP— прямі субсидії й інші компенсаційні виплати виробнику продукції n;

Здійснюючи міжнародні порівняння, ОЕСР визначає відносний показник PSE, який є відношенням показника оцінки підтримки сільськогосподарського виробника у вартісному виразі до обсягу валової виручки, одержаної ними, у внутрішніх цінах та бюджетних трансфертів виробникам.

$$\%PSE = \frac{PSE}{Q \times P_p + PP} \times 100\ \%, \quad (2)$$

де $Q \times P_p$ - вартість реалізованої n-ї продукції у внутрішніх цінах, у т.ч. Q – кількість продукції n; P_p – внутрішня ціна виробника на продукцію n.

$$100 - \%PSE = \frac{Q \times P_b}{Q \times P_p + PP} \times 100, \quad (3)$$

де $Q \times P_b$ – вартість реалізованої n-ї продукції у світових цінах, у т.ч. Q – кількість продукції n, P_b – світова ціна на продукцію n.

Наприклад, якщо при розрахунку показника % PSE, умовно, одержимо значення 30 %, то це означатиме, що 30 % сільськогосподарської продукції в загальній вартості випуску продукції сільського господарства одержано підприємствами в результаті або за допомогою реалізації державної політики підтримки. Таким чином, близько 70 % випуску продукції сільського господарства одержано без будь-якої підтримки (формула 3).

Для розрахунку загального обсягу доходів сільськогосподарських товаровиробників у світових ринкових цінах без бюджетної підтримки ОЕСР визначає номінальний коефіцієнт підтримки виробника (далі – NACp), за формулою:

$$NACp = \frac{1}{100 - \%PSE} \times 100 = \frac{\%PSE}{100 - \%PSE} + 1 = \frac{PSE}{Q \times P_b} + 1. \quad (4)$$

Зазначимо, що значення показника NACp на рівні 1 (одиниці) показує, що держава не захищає виробника і не дискримінує, якщо NACp<1 – сільськогосподарські виробники вважаються незахищеними, а якщо NACp>1 – захищеними й одержують ціни за свою продукцію вищі за світові. Також даний показник відображає загальний обсяг доходів виробника у ринкових світових цінах без державної підтримки.

Крім того, ОЕСР розраховує показник NPCp (Producer nominal protection coefficient), який є одним із найпростіших показників державної підтримки аграрного сектору економіки, оскільки вимірюється співвідношенням внутрішніх і світових цін:

$$NPCp = \frac{\left(P_p + \frac{PO}{tonne}\right)}{P_b} = \frac{\left[(P_p - P_b) + \frac{PO}{tonne}\right]}{P_b} + 1, \quad (5)$$

де P_p+PO/tonne – внутрішня ціна виробника, включаючи всі витрати на етапі реалізації.

Значення даного показника > 1 доводить про те, що держава підтримує вітчизняного сільськогосподарського виробника, й чим вищим є цей показник, тим більшим є вплив держави на ринок конкретного n-го продукту, і навпаки < 1 – сільськогосподарське підприємництво не має підтримки, що може розцінюватись як непряме оподаткування. Значення даного показника 1 (NPCp = 1) підтверджує про нейтральну державну політику.

Наприклад, якщо NPCp = 2, то це показує, що ціна виробника на продукцію n удвічі перевищує світову ціну, а також підтверджує про одержання виробниками наявних

експортних субсидій, запроваджених державою для стимулювання експорту всієї виробленої продукції.

Так, згідно з оцінкою, проведеною ОЕСР, номінальний коефіцієнт захисту для України в останні три роки становив менше 1, тобто сільськогосподарське підприємництво не мало належної дієвої державної підтримки в 2012-2015 роках (табл.).

Зазначимо, що згідно з оцінками ОЕСР, номінальний коефіцієнт захисту в більшості країн знаходиться в межах від 1,2 до 2, а в країнах, що розвиваються, цей коефіцієнт нижче нуля [2, 3].

Крім того, кількісним показником ОЕСР є оцінка сукупної підтримки сільськогосподарських товаровиробників (Total support estimate) (далі – TSE), що визначає загальну суму трансфертів, яку одержує сільське господарство від платників податків (що є складовою частиною загальних поточних витрат Уряду) та споживачів (що є складовою частиною загальних витрат внутрішнього споживання), які включають у валовий внутрішній продукт (ВВП). Тому відсоток TSE визначають як частку від загального обсягу підтримки сільського господарства в загальному обсязі ВВП. Чим вище відсоток TSE, тим більша частка національного доходу, що використовується для підтримки сільського господарства.

Показники оцінки підтримки сільськогосподарських товаровиробників України згідно з методикою ОЕСР

Показник згідно з методикою ОЕСР		Значення, згідно з розрахунком ОЕСР						
		1995-97	2012-14	2012	2013-15	2013	2014	2015
Оцінка підтримки виробника	PSE	-1 775	-13 659	4 472	-29 264	-11 157	-34 294	-39 836
Відносний показник оцінки підтримки виробника	% PSE	-8,9	-3,3	1,5	-6,3	-3,2	-8,2	-7,0
Номінальний коефіцієнт підтримки виробника	NACp	0,93	0,97	1,02	0,94	0,97	0,92	0,93
Оцінка підтримки споживачів	CSE	3 108	16 200	6 064	28 652	11 999	31 789	38 513
Номінальний коефіцієнт захисту	NPC	0,83	0,91	0,94	0,88	0,90	0,85	0,87
Сукупна оцінка підтримки	TSE	-1 253	-8 683	10 663	-25 514	-5 904	-30 807	-37 327
Частка підтримки у ВВП	TSE % of GDP	x	x	0,80	x	x	x	x
Дефлятор ВВП	GDP deflator (1995-97=100)	100	1164	1157	352	333	353	370

Джерело: Сформовано автором згідно з даними ОЕСР [2, 3].

Таким чином, можна зробити висновок, що способи оцінки рівня державної підтримки аграрного сектору тією чи іншою мірою засновані на порівнянні світових і внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію. Разом із тим зазначені показники не включають оцінку впливу на ефективність державної підтримки розвитку підприємництва в сільськогосподарському виробництві таких факторів, як ціни на сировину та засоби виробництва n-го продукту, які безпосередньо впливають на показники рентабельності виробництва й прибутку. При цьому, в сучасних умовах сільськогосподарському товаровиробникові необхідно орієнтуватися на зовнішнє середовище та максимально реалізовувати власні ринкові можливості, оскільки вихід галузі на зовнішні ринки, зокрема ЄС, супроводжуватиметься додатковим

вкладенням коштів і жорсткою конкурентною боротьбою.

Тому, на наше переконання, ефективною можна вважати державну підтримку підприємництва в сільськогосподарському виробництві, яка сприятиме сталому росту продукції галузі, підвищенню рентабельності виробництва, прибутковості, а також збільшенню кількості малих та дрібних суб'єктів господарювання в аграрному секторі, що зумовить зростання зайнятості сільського населення, зменшуючи безробіття й розв'язуючи соціальні проблеми села.

Враховуючи технологічну складову виробництва, такий ріст спостерігатиметься через три–п'ять років запровадження певного виду підтримки. Тому аграрна політика держави щодо бюджетної підтримки підприємництва повинна мати довготерміновий і сталий характер, а визначати ефективність цільової державної підтримки пропонуємо за формулою:

$$EGS_n = \frac{P_n^t}{P_n^f} + \frac{GAP_n^t}{GAP_n^f}, \qquad (6)$$

де EGS_n – коефіцієнт ефективності державної підтримки підприємництва в сільськогосподарському виробництві продукту n; P^f_n – рівень рентабельності виробництва продукту n суб'єктами господарювання в сільському господарстві в році, що передує запровадженню бюджетної підтримки; P^t_n – рівень рентабельності виробництва продукту n суб'єктами господарювання в сільському господарстві в аналізованому році; GAP^f_n – обсяг виробленого та/або реалізованого продукту n сільського господарства в році, що передує запровадженню бюджетної підтримки; GAP^t_n – обсяг виробленого та/або реалізованого продукту n сільського господарства в аналізованому році.

При цьому, одержане значення даного коефіцієнта на рівні 2 (EGS_n =2) показуватиме нейтральний вплив державної політики на розвиток підприємництва в сільськогосподарському виробництві певного продукту n, виробництво якого субсидується з державного бюджету, а значення даного коефіцієнта > 2 доводитиме про ефективну державну політику щодо розвитку підприємництва в галузі виробництва продукту n і навпаки, < 2 – про неефективність спрямованої державної підтримки.

Також доцільно оцінювати темпи росту таких показників, як продуктивність праці при виробництві n-го продукту та його експорт, темпи зниження імпорту n-го продукту.

Запропоновану нами формулу можна використовувати для аналізу ефективності надання державної підтримки підприємництва, що має загальновиробничий характер.

Застосовувати дану формулу пропонуємо таким чином:

1. На першому етапі визначають коефіцієнт ефективності діяльності підприємництва в сільськогосподарському виробництві для групи підприємств, які одержували державну підтримку (EA_1) і групи тих, що не мали такої підтримки (EA_0) за формулою:

$$EA = \frac{P^t}{P^f} + \frac{GAP^t}{GAP^f}, \qquad (7)$$

де EA – коефіцієнт ефективності діяльності підприємництва в сільськогосподарському виробництві; P^f – рівень рентабельності виробництва суб'єктами господарювання в році, що передує запровадженню бюджетної підтримки; P^t – рівень рентабельності виробництва суб'єктами господарювання в аналізованому році; GAP^f – обсяг виробленої та реалізованої продукції сільського господарства в році, що передує запровадженню бюджетної підтримки; GAP^t – обсяг виробленої й реалізованої продукції сільського господарства в аналізованому році.

На другому етапі порівнюють одержані коефіцієнти ефективності діяльності підприємництва в сільськогосподарському виробництві, розраховані для групи підприємств, які одержували державну підтримку, й групи тих, що не мали такої підтримки, за формулою:

$$EGS = EA_1 - EA_0, \qquad (8)$$

де EGS – коефіцієнт ефективності державної підтримки підприємництва в сільськогосподарському виробництві; EA_1 – коефіцієнт ефективності діяльності підприємництва в сільськогосподарському виробництві для групи підприємств, які одержували державну підтримку; EA_0 – коефіцієнт ефективності діяльності підприємництва в сільського-

сподарському виробництві для групи підприємств, які не одержували державну підтримку.

При цьому, значення даного коефіцієнта на рівні 0 (EGS = 0) доводитиме про нейтральний вплив державної підтримки на розвиток підприємництва в сільськогосподарському виробництві. Значення цього коефіцієнта > 0 покаже ефективну державну політику щодо розвитку підприємництва в галузі, й навпаки, < 0 – підтвердить про неефективність спрямованої державної підтримки.

Слід зауважити, що для проведення такого аналізу Мінагрополітики України через обласні та районні департаменти й управління агропромислового розвитку районних та обласних державних адміністрацій доцільно щорічно проводити моніторинг стану підприємництва. Нині, на жаль, відсутня необхідна інформація для визначення ефективності державної підтримки підприємництва в сільськогосподарському виробництві.

Висновки. Із метою підвищення ефективності державної підтримки підприємництва в сільськогосподарському виробництві вважаємо за доцільне щорічне проведення оцінки ефективності державної політики щодо розвитку підприємництва в галузі, застосовуючи модельну диференційовану оцінку визначенням коефіцієнта ефективності державної підтримки підприємництва при виробництві певного продукту та в цілому, на підставі аналізу рентабельності й обсягу виробництва у валовій продукції сільського господарства. Проведення такої оцінки необхідне для прийняття належних управлінських рішень, ефективної реалізації державної політики розвитку аграрного сектору, зокрема, підприємництва в сільськогосподарському виробництві.

Список використаних джерел

1. 2013 Report. International Property Rights Index. Projekt of the Property Rights Alliance. – Washington, D.C.: The Americans for Tax Reform Foundation/Property Rights Alliance, 2013. – P. 31-38.
2. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2015. Ukraine: Estimates of support to agriculture. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/agriculture-and-food/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2015/ukraine-estimates-of-support-to-agriculture_agr_pol-2015-table109-en#page0.
3. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2016. Ukraine: Estimates of support to agriculture. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/agriculture-and-food/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2016/ukraine_agr_pol-2016-26-en#page3.
4. Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.oecd.org/agriculture/agricultural-policies/1937457.pdf.
5. *Spector D.* «State Aids: Economic Analysis and Practice in the European Union» // Competition Policy in the EU : Fifty Years on from the Treaty of Rome. Oxford University Press. – 2009 –P. 176.
6. The "More Economic Approach" in European State Aid Control. Translated Version of Chapter VI of the Biennial Report 2006/2007.– Monopolkommission . Bonn, November 2008. – P. 165.
7. *Алейнікова О. В.* Оцінка ефективності державної підтримки сільськогосподарського виробництва / О. В. Алейнікова // Економіка та держава. – 2010. – № 7. – С. 106-109.
8. *Ведунг, Еверт.* Оцінювання державної політики і програм ; пер. з англ. В. Шульга / Е. Ведунг. – К.: Всеувито, 2003 – 350 с.
9. *Галушко В. П.* Методологічні та практичні аспекти оцінки рівня державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні / В. П.Галушко, А. Д.Діброва, Л. В.Діброва // Економіка АПК. – 2006. – № 3. – С. 3-11.
10. *Кравчук С.В.* Критерії оцінки ефективності державної підтримки сільськогосподарських підприємств / С.В. Кравчук // Сучасні проблеми фінансів підприємств в агробізнесі та шляхи їх вирішення : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (у заочній формі), 10 листоп. 2011 р. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 89–92.
11. *Криленко В.І.* Сучасні підходи до оцінки рівня державної підтримки аграрного сектору економіки / В.І. Криленко // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" № 7, 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3208.
12. *Мельник Т. М.* Оцінка державної підтримки аграрного сектору України / Т. М. Мельник, О. С. Головачова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 3. – С. 169-184.
13. *Шолойко А.С.* Методологічні підходи до оцінки ефективності державної підтримки сільського господарства. Облік і фінанси АПК: бухгалтерський портал / А.С. Шолойко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://magazine.faaf.org.ua/metodologichni-pidhodi-do-ocinki-efektivnosti-derzhavnoi-pidtrimki-silskogo-gospodarstva.html.
14. *Шлафман Н. Л.* Методичні засади формування регіональних програм підтримки підприємництва / Н. Л. Шлафман // Вісн. економічної науки України. – 2010. – № 2. – С. 171-177.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2017 р.

Фахове рецензування: 03.03.2017 р.

* * *